

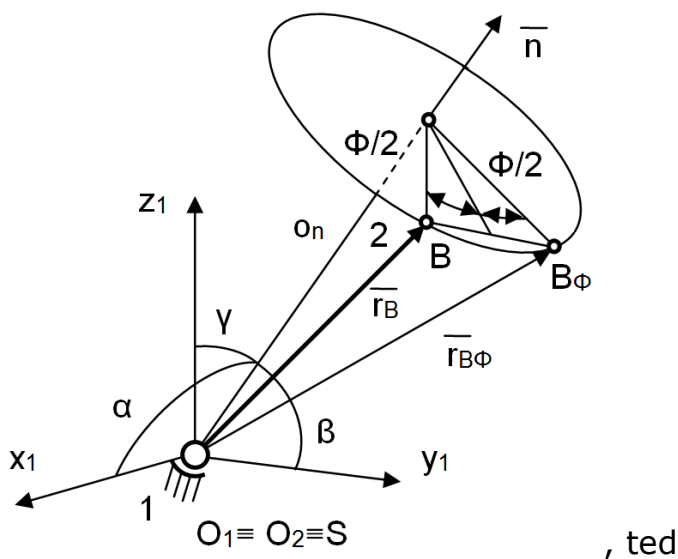
2-25510 Technická mechanika I

11. Prednáška Kinematika sférického pohybu telesa

Eulerove parametre. Točivé a stredové zrýchlenie bodu telesa pri sférickom pohybe telesa. Eulerove uhly pre precesiu, nutáciu a lokálnu rotáciu. Eulerove kinematické rovnice.

1. Eulerove parametre

Eulerove parametre Sféricky uložená páčka 2 voči rámu 1 ($O_1 \equiv O_2 \equiv S$) na obr.1 má podľa vzťahu $n_t = n_v - t$ lokálnu pohyblivosť $n_3 = 6 - 3 = 3$, teda na určenie jej polohy treba zadať 3 nezávislé súradnice polohy. Na premiestnenie páčky 2 voči rámu 1 z danej východiskovej polohy $\vec{r}_B$ do konečnej polohy $\vec{r}_{B\Phi}$ okolo osi o_n ktorej poloha v priestore je daná smerovými uhlami (α, β, γ) teda môžeme zadať dva smerové uhly (tretí smerový uhol je viazaný podmienkou $\cos^2\alpha + \cos^2\beta + \cos^2\gamma = 1$) a konečný (merateľný) uhol Φ .

Obr.1 Východisková poloha $\vec{r}_B$ a konečná poloha $\vec{r}_{B\Phi}$ koncového bodu B polohového vektora $\vec{r}_B$ pri sférickom pohybe páčky 2 voči rámu 1 ($O_1 \equiv O_2 \equiv S$).

Kvaternión $\hat{e}_{ab}$

Otočenie páčky 2 voči rámu 1 zapíšeme kvaterniónom

$$\hat{e}_{12} = e_0 + e_1 \bar{i}_1 + e_2 \bar{j}_1 + e_3 \bar{k}_1 \quad (1)$$

kde e_0, e_1, e_2, e_3 nazývame Eulerove parametre. Os o_n prechádza stredom S sférického pohybu a je nositeľkou jednotkového vektora $\bar{n}$.

Kvaternión $\hat{e}_{12}$ môžeme zapísať ako súčet:

$$\hat{e}_{12} = e_0 + \bar{e} = \cos \frac{\Phi}{2} + \sin \frac{\Phi}{2} \bar{n} \quad (2)$$

kde e_0 je skalár a $\bar{e}$ je vektor.

Kvaternión $\hat{e}_{12}$ v maticovom zápise

$$E_{12} = [e_0, e_1, e_2, e_3] = \left[c \frac{\Phi}{2}, c\alpha s \frac{\Phi}{2}, c\beta s \frac{\Phi}{2}, c\gamma s \frac{\Phi}{2} \right] \quad (3)$$

sa dá určiť z matice S_{12} smerových kosínusov.

Ak zmenšíme uhol Φ na nekonečne malú hodnotu $d\Phi$, potom sa os o_n stane nositeľkou o_ω okamžitej uhlovej rýchlosti $\bar{\omega}$ sférického pohybu páky 2 voči rámu 1.

2 Polódiové kužele. Točivé a stredové zrýchlenie bodu.

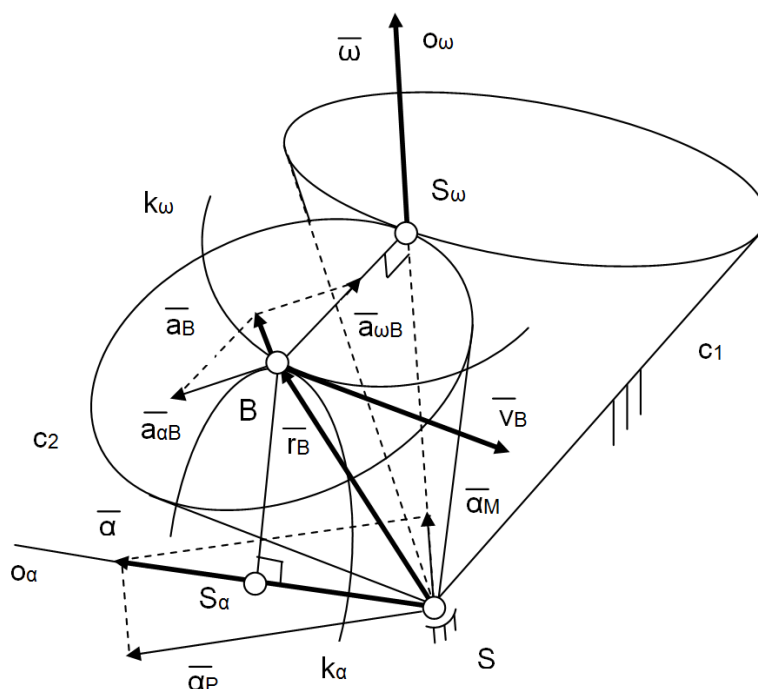
Polódiové kužele Ako ukázal Poinssot (1834), sférický pohyb páky $\overline{SB}$ môžeme uskutočniť valením pohyblivého polódiového kužela c_2 po nepohyblivom polódiovom kuželi c_1 (obr.2). Nositeľkou okamžitej uhlovej rýchlosti $\bar{\omega}$ je okamžitá dotyčnica o_ω polódiových kuželov ako spojnice bodov $\overline{SS_\omega}$. Podmienkou konania sférického pohybu telesa je aby boli nositeľky o_ω a o_α rôznobežné, teda $\bar{\omega} \times \bar{\alpha} \neq \bar{0}$.

Rýchlosť $\bar{v}_B$ Okamžitá rýchlosť $\bar{v}_B$ koncového bodu B polohového vektora $\bar{r}_B$ je podľa Eulerovej rovnice $\bar{v}_B = \bar{\omega} \times \bar{r}_B$.

Zrýchlenie $\bar{a}_B$ Okamžité zrýchlenie $\bar{a}_B$ koncového bodu B polohového vektora $\bar{r}_B$ získame deriváciou Eulerovej rovnice $\bar{v}_B = \bar{\omega} \times \bar{r}_B$, teda $\bar{a}_B = \bar{a}_{\alpha B} + \bar{a}_{\omega B}$. Na rozdiel od rotačného pohybu telesa prvý člen $\bar{a}_{\alpha B} = \bar{\alpha} \times \bar{r}_B$ nazývame točivé zrýchlenie (nie tangenciálne) a druhý člen $\bar{a}_{\omega B} = \bar{\omega} \times \bar{v}_B$ stredové zrýchlenie (nie normálové zrýchlenie) bodu B.

Priemety $\bar{\alpha}_M, \bar{\alpha}_P$ Priemet $\bar{\alpha}_M$ okamžitého uhlového zrýchlenia $\bar{\alpha} = \bar{\alpha}_M + \bar{\alpha}_P$ do nositeľky o_ω okamžitej uhlovej rýchlosti $\bar{\omega}$ spôsobuje zmenu veľkosti uhlovej rýchlosti $\bar{\omega}$

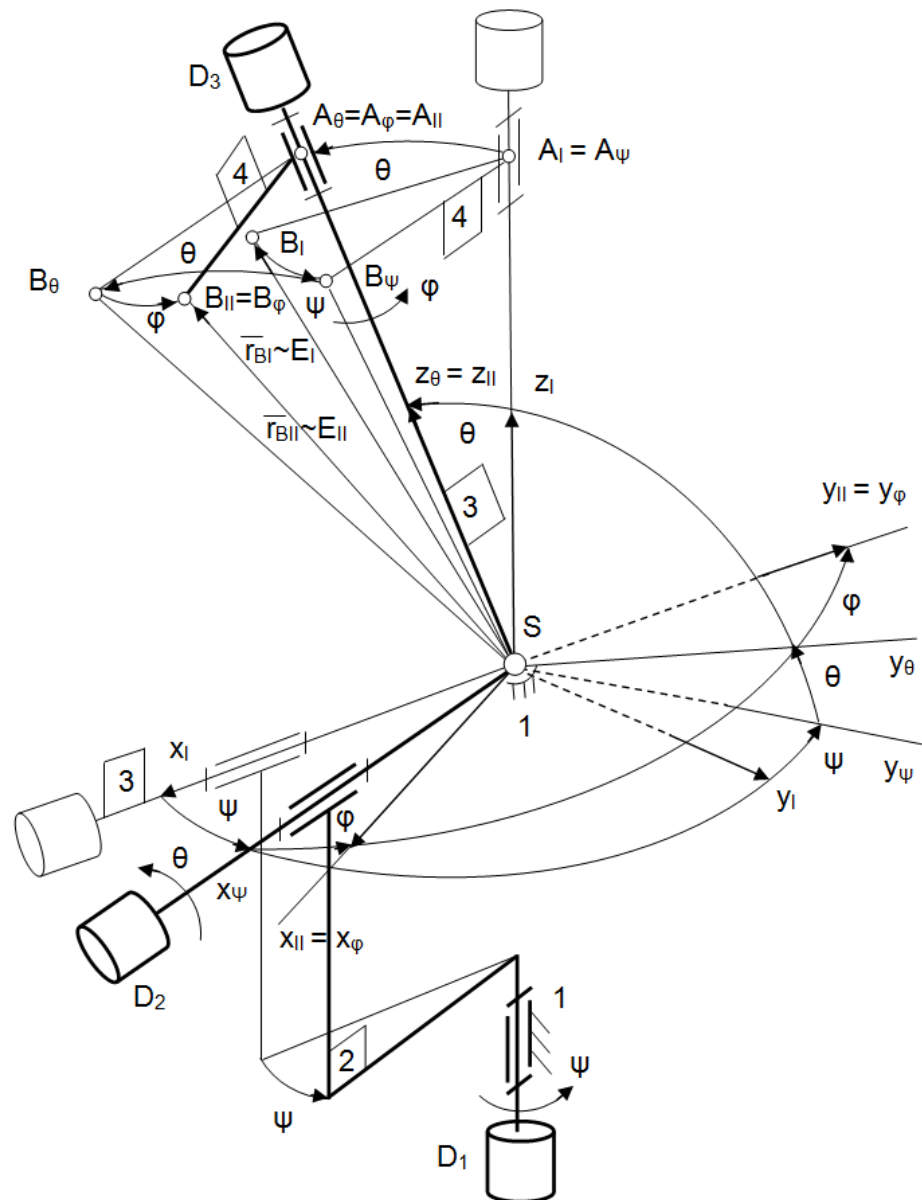
a priemet $\bar{\alpha}_p$ okamžitého uhlového zrýchlenia $\bar{\alpha}$ kolmý na nositeľku o_ω spôsobuje zmenu polohy okamžitej uhlovej rýchlosti $\bar{\omega}$.

Obr.2 Okamžitá uhlová rýchlosť $\bar{\omega}$ na nositeľke o_ω a okamžité uhlové zrýchlenie $\bar{\alpha}$ na nositeľke o_α pri sférickom pohybe páky $\overline{SB}$ s polohovým vektorom $\bar{r}_B$.

Otvorený sférický mechanizmus

V priemysle sa na premiestnenie sféricky uložennej ovládacej páčky E z danej východiskovej polohy $\overline{SB}_I \equiv E_I$ do danej konečnej polohy $\overline{SB}_{II} \equiv E_{II}$ používa otvorený sférický mechanizmus na obr.3, ktorý má všetky geometrické väzby typu $t = 5$ a pohyblivosť $n = 3$, (3 nezávislé súradnice polohy pre 3 hnacie členy). Zo vzťahu $n = n_v(u-1) - \sum_{t=1}^{t_m} t s_t$ pre výpočet pohyblivosti otvoreného mechanizmu, ktorý má v štruktúre počet $s = u - 1$ geometrických väzieb, kde u je počet členov, potom pre dané podmienky vyplýva, že počet členov je $u = 4$ a otvorený sférický mechanizmus bude mať tri rotačné geometrické väzby, teda $s = 3$. sférickým premiestnením (Eulerove uhly: precesia ψ_{21} , nutácia θ_{32} a lokálna rotácia φ_{43}). Východisková poloha lokálnej súradnicovej sústavy $(S, x_{II}, y_{II}, z_{II})_I$ telesa E je totožná so vzťažnou súradnicovou sústavou (S, x_I, y_I, z_I) .

Obr.3 Premiestnenie sféricky uloženej ovládacej páčky E z danej východiskovej polohy $\overline{SB}_I \equiv E_I$ do konečnej polohy $\overline{SB}_{II} \equiv E_{II}$ pomocou otvoreného mechanizmu s motorčkami D_1, D_2, D_3 .

Eulerove uhly

Východisková poloha lokálnej súradnicovej sústavy $(S, x_{II}, y_{II}, z_{II})_I$ páčky E je totožná so vzťažnou súradnicovou sústavou (S, x_I, y_I, z_I) . Jednoznačne daná priesečnica x_ψ rovín $x_\psi \equiv (x_I, y_I) \times (x_{II}, y_{II})$ poskytuje prvý uhol preciesie $\psi \equiv \sphericalangle(x_I, x_\psi)$, alebo $\psi \equiv \sphericalangle(y_I, y_\psi)$, o ktorý treba pootočiť lokálnu súradnicovú sústavu $(S, x_{II}, y_{II}, z_{II})_I$ páčky E okolo osi z_I . Druhý uhol nutácie $\theta \equiv \sphericalangle(z_I, z_{II})$ vyplýva za

vzájomnej polohy osí z_I, z_{II} alebo $\theta \equiv \angle(y_\psi, y_\theta)$. O uhol nutácie $\theta \equiv \angle(z_I, z_{II})$ treba pootočiť lokálnu súradnicovú sústavu E okolo osi x_ψ . Lokálna súradnicová sústava telesa E sa dostane do konečnej polohy $(S, x_{II}, y_{II}, z_{II})_{II}$ po pootočení (lokálna rotácia) okolo osi z_2 o tretí uhol $\varphi \equiv \angle(x_\psi, x_{II})$, alebo $\varphi \equiv \angle(y_\theta, y_{II})$. Eulerove uhly ψ, θ, φ slúžia na premiestnenie sféricky uloženej ovládacej páčky E z danej východiskovej polohy $\overline{SB}_I \equiv E_I$ do konečnej polohy $\overline{SB}_{II} \equiv E_{II}$ pomocou otvoreného mechanizmu s motorčekmi D_1, D_2, D_3 .

Okamžitá uhlová rýchlosť

Okamžitá uhlová rýchlosť $\overline{\omega}$ sférického pohybu telesa E bude vyplývať z toho za aký čas a ako (rovnomerne, nerovnomerne) sa má teleso E premiestniť z danej východiskovej do danej konečnej polohy. Okamžitá uhlová rýchlosť $\overline{\omega}$ sférického pohybu telesa E voči vzťažnému rámu bude mať súradnice vyjadrené v lokálnych sústavách ako súčet uhlových rýchlostí $\overline{\omega} = \dot{\psi}\overline{k}_I + \dot{\theta}\overline{i}_\psi + \dot{\varphi}\overline{k}_{II}$.

Stredná uhlová rýchlosť

Motorčeky D_1, D_2, D_3 otvoreného mechanizmu môžu uskutočniť pootočenia dané uhlami precesie ψ_{21} , nutácie θ_{32} a vlastnej rotácie φ_{43} postupne, alebo súčasne. Teleso E sa z danej východiskovej do danej konečnej polohy dostane najrýchlejšie ak budú motorčeky D_1, D_2, D_3 pracovať súčasne. Potom stredná konštantná uhlová rýchlosť $\overline{\omega}_{41A}$ sférického pohybu telesa E bude daná súčtom stredných konštantných uhlových rýchlostí:

$$\overline{\omega}_{41A} = \overline{\psi}_{21A} + \overline{\theta}_{32A} + \overline{\varphi}_{43A}.$$

Eulerove kinematické rovnice

Na to, aby sme mohli vyjadriť okamžitú rýchlosť $\overline{v}_A$ koncového bodu A sprievodiča rotujúceho telesa E je potrebné pretransformovať vektor $\overline{\omega} = \dot{\psi}\overline{k}_I + \dot{\theta}\overline{i}_\psi + \dot{\varphi}\overline{k}_{II}$ okamžitej uhlovej rýchlosti sférického pohybu telesa E do lokálnej súradnicovej sústavy $(S, x_{II}, y_{II}, z_{II})_{II}$

$$\overline{\omega}_E = \omega_x \overline{i}_{II} + \omega_y \overline{j}_{II} + \omega_z \overline{k}_{II}$$

Na to je potrebné urobiť priemety jednotkových vektorov pre všetky tri Eulerove uhly ψ, θ, φ .

Pri prvom otočení o uhol precesie $\psi \equiv \sphericalangle(x_I, x_\psi)$ ide o priemety jednotkového vektora $\bar{i}_I$ do smeru osí x_ψ a y_ψ na obr.4:

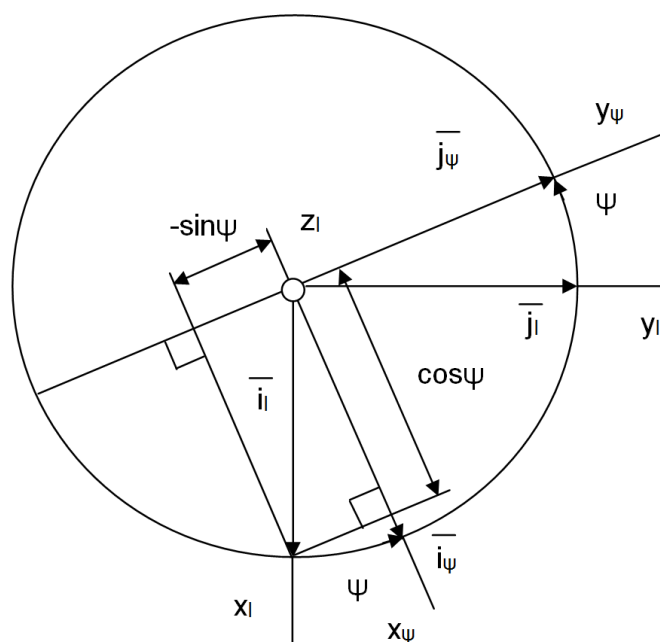
$$\bar{i}_I = (\bar{i}_I \cdot \bar{i}_\psi) \bar{i}_\psi + (\bar{i}_I \cdot \bar{j}_\psi) \bar{j}_\psi$$

Potom

$$\bar{i}_I = c\psi \bar{i}_\psi - s\psi \bar{j}_\psi$$

$$\bar{j}_I = s\psi \bar{i}_\psi + c\psi \bar{j}_\psi$$

$$\bar{k}_I = \bar{k}_\psi$$

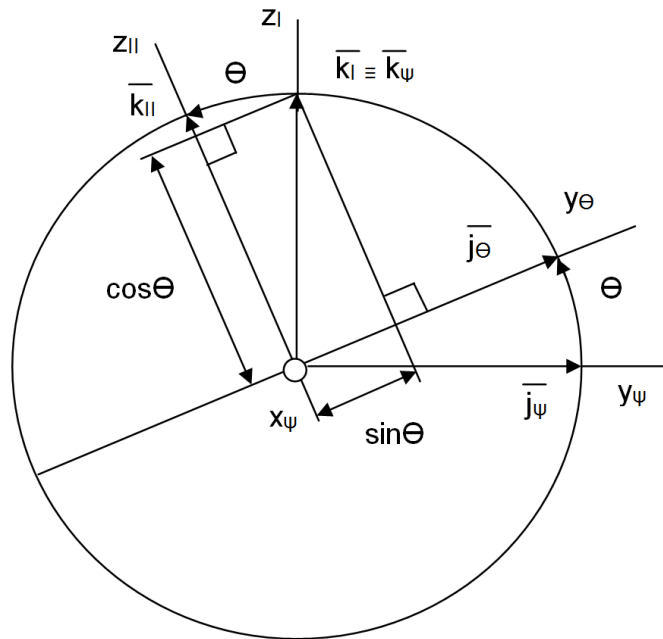
Obr.4 Priemety jednotkového vektora $\bar{i}_I$ do smeru osí x_ψ a y_ψ .

Pri druhom otočení o uhol nutácie $\theta \equiv \sphericalangle(z_I, z_{II})$ ide o priemety jednotkového vektora $\bar{k}_\psi$ do smeru osí z_I a z_{II} na obr.5:

$$\bar{i}_\psi = \bar{i}_\theta$$

$$\bar{j}_\psi = c\theta \bar{j}_\theta - s\theta \bar{k}_{II}$$

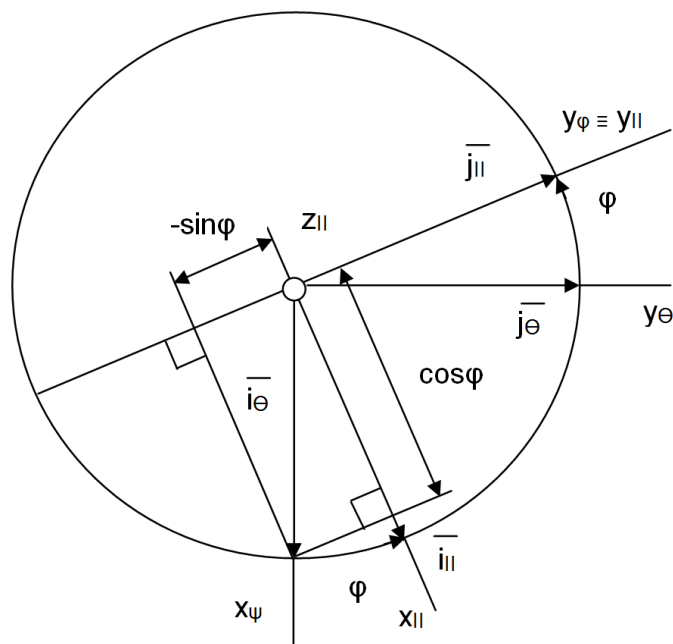
$$\bar{k}_\psi = s\theta \bar{j}_\theta + c\theta \bar{k}_{II}$$

Obr.5 Priemety jednotkového vektora $\bar{k}_\psi$ do smeru osí y_ϑ a z_{II} .

Pri treťom otočení o uhol $\varphi \equiv \sphericalangle(x_\psi, x_{II})$ vlastnej rotácie ide o priemety jednotkového vektora $\bar{i}_\theta$ do smeru osí x_{II} a y_{II} na obr.6:

$$\begin{aligned}\bar{i}_\theta &= c\varphi \bar{j}_{II} - s\varphi \bar{j}_\psi \\ \bar{j}_\theta &= s\varphi \bar{i}_{II} + c\varphi \bar{j}_{II} \\ \bar{k}_\psi &= \bar{k}_\varphi\end{aligned}$$

Obr.6 Priemety jednotkového vektora do smeru osí x_ψ a y_ψ .

Po úprave dostaneme okamžitú uhlovú rýchlosť $\bar{\omega}_E = \omega_x \bar{i}_E + \omega_y \bar{j}_E + \omega_z \bar{k}_E$ sférického pohybu telesa E so súradnicami $(\omega_x, \omega_y, \omega_z)$ v lokálnej súradnicovej sústave $(S, x_E, y_E, z_E)_E$

$$\bar{\omega}_E = (\dot{\psi} s \theta s \varphi + \dot{\theta} c \varphi) \bar{i}_E + (\dot{\psi} s \theta c \varphi - \dot{\theta} s \varphi) \bar{j}_E + (\dot{\psi} c \theta + \dot{\varphi}) \bar{k}_E$$

Eulerove kinematické rovnice sú dané súradnicami $(\omega_x, \omega_y, \omega_z)$:

$$\omega_x = \dot{\psi} s \theta s \varphi + \dot{\theta} c \varphi$$

$$\omega_y = \dot{\psi} s \theta c \varphi - \dot{\theta} s \varphi$$

$$\omega_z = \dot{\psi} c \theta + \dot{\varphi}$$